

BU YOLDA ACÂİB ÇOK: -YÛNUS EMRE'NİN BİR ŞİİRİNİN YORUMU-

Mustafa TATCI*

ÖZET

Bu çalışmada Yûnus Emre'nin sembolik bir dille kaleme aldığı tasavvufî bir şiirini yorumlamaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Yûnus Emre, şiir, sembolizm, tasavvuf, yorum

THE COMMENTARY OF ONE OF THE YUNUS EMRE'S POEMS

ABSTRACT

In this study, we tried to explain Yunus Emre's a sufistic and symbolic poem.

Key Words: Yunus Emre, poem, symbolism, sufism, commentary

Bu makalemizde de, Yûnus Emre'nin seyr ü sülûkunu anlattığı bir şiirini yorumlamaya çalışacağız. Remzî bir üslupla kaleme alınan bu şiirin¹ tamamı şöyledir:

Süretten gel sîfata yolda safâ bulasın
Hayâllerde kalmagıl yoldan mahrûm kalasın
Bu yolda 'acâib çok sen 'acâib anlama
'Acâib anda ola dost yüzini göresin
'İşk kuşagın kuşangıl dostun yolını vargıl
Mücâhede çekersen müşâhede idesin
Bundan 'ışkun şehrine üç yüz deniz geçerler
Üç yüz deniz geçûben yidi Tamu bulasın
Yidi Tamu'da yangıl her birinde kül olgıl
Vücûdun anda kogıl ayruk vücûd bulasın
Hakikatdür Hak şârı yididür kapuları
Dergâhında yüz dürlü gerek kudret göresin
Evvelki kapusunda bir kişi durur anda
Sana eydür teslim ol gel miskînlik bulasın
İkinci kapusunda iki arslan vardur anda
Niçeleri korkutmuş olmasın kim korkasın
Üçüncü kapusunda üç evren vardur anda
Sana hamle iderler olmasun kim dönesin
Dördüncü kapusunda dört pîrler vardur anda
Bu söz sana rumûzdur gör kim delil bulasın
Beşinci kapusunda biş ruhbân vardur anda
Dürlü metâ'lar satar olmasun kim alasın
Altıncı kapusunda bir Hür oturur anda
Sana eydür gel berü olmasun kim varasın
Çün kim anda varasın ol Hürîyi alasın
Bir vâyeden ötürü yoldan mahrûm kalasın

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi ANKARA. mustafatatci@yahoo.com

¹ Şiir için bkz. Mustafa Tatçı, *Yûnus Emre Divânı*, c. II, MEB Yayınları, İstanbul 2005.

Yidinci kapusunda yidiler oturur anda
Sana kurtuldun dirler gir dost yüzün göresin

Çün içerü giresin dost yüzünü göresin
Ene'l-Hak şerbetini dost elinden içesin

Şu didüğüm kelecî vücûddan taşra degül
Tefekkür kılurisan cümle sende bulasın

Yünus işbu sözleri Hak varlığından eydür
İsterisen kânını miskinlerde bulasın

Sülûk bir yoldan gitmek, bir şeyin içine girmek demektir. Bir tasavvuf ıstılahı olarak sülûk, "Allah'a vâsıl olmak için kabiliyeti artırmak, nefisten arınmak Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmak şeklinde açıklanabilir. Sülûktan gaye, Muhammedî ahlâk üzere olmaktır. O da güzel ahlâktan ibarettir. Allah'a vuslat, ancak sülûk ile mümkündür. Sülûk ehline "sâlik, " sâlikin takip ettiği yol ve yönleme "meslek, " menzile ulaşan sâlike ise, "vâsıl" (kavuşan) ismi verilir. Sülûk sırasında bir takım makâmlar geçilir, hâller yaşanır. Bunlar basiretle alakalı olduğu (gönül gözüyle seyredilerek algılandığı) için, sülûk kavramı seyr kavramıyla birlikte kullanılır. Seyr ü sülûk (görmek ve vuslat için bir yoldan gitmek) denmesinin sebebi budur. Sülûk sırasında yaşanacak olan makâm ve haller, kul ile Allah arasında manevî birer sırdır. Sülûk seyreden sâlik, sülûku esnasında, nefis merhalelerini sırasıyla yaşar, türlü menziller aşar, Hak ve hakikate ulaşır...Sülûk bir kâmilin murakabesinde gerçekleşir. Mâlum olduğu üzere, kılavuzsuz kuş uçmaz, karanlık yollarda ışıksız gidilmez...

Sâlik, aşk ve irfan kanatlarını takip maddeden manâya, beşerî benliğinden hakikî benliğe, çokluk berrinden teklik bahrine doğru uçan bir göçmen kuşa benzer. Yahut, deryasını arayan bir ırmağa...

İnsan, hazret-i insana ulaşmak istiyorsa, sülûk etmeli, "kanatlanıp uçmalı"; bir derya (cem')dan geçmeli, bir selâmet sahili (fark)ne ulaşmalıdır.

Hak sırrı bir şaraptır ve bu şarap, ancak selâmet sahiline çıkanlarca içilebilir. Buna işareten Yünus şöyle der:

Bir kuş olup uçmak gerek bir kenara geçmek gerek

Bir şerbetden içmek gerek içenler ayılmaz ola

Sülûk, sülûklerin Mi'râcıdır.

Her sülûk, bu manevî yolculuğu, kendi enfüsünde yaşar. Hz. Peygamber'in Cebrâil, Hz. Musa'nın Hızır ile yola çıkması gibi, sâlikler de manâ yoluna hakiki bir kâmilin kılavuzluğunda giderler...

Sülûk çıkarmak kolay değildir...

Yol uzaktır, korkulu geçitleri vardır. İncedir, derincedir; kılıçtan keskincedir.

Bütün bu tuzaklardan, derin ve korkulu geçitlerden kolaylıkla geçmek için nefis terki gerektir, sabır gerektir, zikir, tefekkür gerektir, aç ve susuz çok çok emek çekmek gerektir...

Elest şuûruyla şuûrlanmak, tevhidî gerçekleştirip yeniden birlik âleminde dönmek için bu mücâhede şarttır.

Seyr ü sülûk, "başlangıç ondadır, dönüş onadır" ilâhî hükmünce, geçmiş ve geleceği bir noktada birleştiren yolculuktur. Bu yolculuk, burada, dünyada yaşarken tamamlanacaktır. Yünus'un bu konudaki hükmü şöyledir:

Ezel benim ilimdir Elest benim yolumdur

Ezel ile Elest'i ben bunda göre geldim

Sülûk, nefsi vücûttan ilâhî vücûda (seyr ilallah); ilâhî isimlerden sıfatlara ve zâta (seyr fillah) bütün zıtlıklardan kurtulup Ka'be Kavseyn'e (aynül-cem) ve Allah ile Allah'ta seyre (seyr billah anillah) doğru bir silsile arz eder. Bu son makâm, tam velayet makâmı olup Hak'tan -Hak ile beraber- tekrar halka dönmeyi ifade eder. Artık vahdette kesret, kesrette vahdet yaşanacaktır.

Esasında bu vahdet âleminde tevhidi yaşayan şuûrlular için ne seyr edilecek bir şey, ne sefer edilecek bir yol vardır:

Gerçek sana kul olan gönlünü sana veren
Kendüde seni bulan kancaru sefer etsin

Sülûk bu manâda insanın kendinden kendine seferi; kendini keşfidir. Hem dahi sülûk seyreden âşıkın -her şeyi birlediğinden ötürü- mezhebi de dini de Hak olmuştur:

Sülûk seyir iden aşkun erine
Niçe mezheb olur dinden içerü

Bu bilgilerden sonra Yûnus'a dönelim, "gönlü kılavuz kılıp" Yûnus'la birlikte seyr ü sülûka başlayalım.

Gönüller sultanı Yûnus Emre'nin Dîvânında bir şiiri var. O bu şiirinde, manevî yolculuğu/nu anlatıyor. Bizi sülûka, sûretten, hayâllerden hakikate çağırıyor. Bu çağırışı yaparken bir yoldan gidilip, kale/şehre ulaşmak; şehrin içinde bulunan bir ev (dergâh/sarây)in içine girip burada bulunan sultanı bulmak gerektiğini ima ve işaret ediyor. Fakat bu yolun kolaylıkla geçilemeyeceğini, pek çok acaipliklerle karşılaşılacağını, bunların hiç birisinde takılmamak gerektiğini, sülûkta vehme düşenin yoldan mahrum kalacağını söylüyor. Hülâsa, yolun temizlenmesi; nefsin arındırılması gerektiğini öğütlüyor...

Yûnus, söz konusu şiirinde şöyle diyor:

Sûretten gel sıfâta yolda safâ bulasın
Hayâllerde kalmagıl yoldan mahrûm kalasın

"Manâ yolunda safâ bulmak istiyorsan, görünen bu sûret (şekiller)ten sıfata (o sûretle sıfatlanan gerçek vücûda) gel. Bu sûretler, birer hayâl (aslı vücûd olmayan birer gölge)den ibarettir. Bu gölgelerde takılırsan, manâ yolundan mahrûm kalır, hakikate ulaşamazsın!"

"Sûretten" kelimesi Divân'ın bazı yazma nüshalarında "Sırâtdan" şeklinde gelmektedir.

Beyitte iki ana kavram vardır: Sûretler ve hayâller.

Sûretler, dünya; hayâller de misâl (berzah) âlemine aittir. Her iki âlem de gayb (zat) âlemine engel ve perdedir. Bütün bu âlemler ise, sıfatlar âlemidir.

Sıfatlar, (görüntüler, renkler, desenler, şekiller) âleminden geçip zata yönelmelidir. Gerçekte, her sûret bir sıratır, geçilmesi gerekir.

Bu yolda acâib çok sen acâib anlama
Acâib anda ola dost yüzünü göresin

"Bu manâ yolunda şaşılacak pek çok şey vardır. Sen bunları acaip anlama (her şey yerli yerindedir!). Acaip, dost yüzünün tecellisini gördüğün zaman yaşayacaklarıdır. (Sen esasen, işte o zaman şaşırma!).

Dost yüzü, insanın ayân-ı sâbitesinden (yani, değişmeyen özünden) farklı değildir. Ayân-ı sâbitesine ulaşan kişi yakîn ile önceden bunu fark edemezse başka bir tecellî bekleyeceği için şaşırabilir. Yolcu, aynı gayr; aynadaki görüntüyü görünenden farklı zannetmemelidir.

Aşk kuşağın kuşangıl dostun yolunu vargıl
Mücâhede çekersen müşâhede edesin

"Ey sâlik, aşk kuşağını kuşan, yani aşka yönel, aşktan başla, aşkla gayrete gel. Dostun yoluna aşk ile gidilir. Mücâhede edersen, nefsinin terbiyesine yönelirsen, müşâhede (Hakk'ın cemâline) yaşarken ulaşırsın!"

Yûnus bir beytinde, "Şeriat tarikat yoldur varana/Marifet hakikat andan içerü" demişti. Dost yolu, içten içe bu dört makam geçilerek gidilecek; insanı Hakk'a ulaştıracak olan yoldur. Bu yollara azıksız çıkılmaz, mücâhedesiz ve aşksız gidilmez. Mücâhede (nefs ile cihâd, cihâd-ı ekber) tarikat ehlinin

makamıdır. Büyük cihâdı başaran, nefsinı şehid eder, müşâhedeye, Hakk'ın birliğine, ahadiyet şehrine ulaşır.

Bundan aşkın şehrine üç yüz deniz geçerler
Üç yüz deniz geçübün yedi Tamu bulasın

"Buradan, (unsurlar/madde âleminden) aşk şehrine yönelen sâlikler, yolda üç yüz denizden geçerler. Üç yüz denizden sonra karşılarna yedi tamu (cehennem/âteş) çıkar."

Aşk şehri, vahdet-i zâtın tevhid edilmesiyle, yani birlenmesiyle tahakkuk edecek olan ahadiyet makamıdır. Başka bir ifadeyle Hakk'ın kesretini de vahdetini de içine alan hakikatidir. Bu hakikat insân-ı kâmile emânet edilmiş olduğundan, aşk şehri, insani hakikatten başka bir şey değildir. Şehir dört ana duvarla çevrildiğine göre, ahadiyet şehrinin de dört ana duvarı (anasır-ı erbaa) vardır: Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat...

Bu dört duvarlı şehre ulaşmak için üç yüz denizden geçmek gerekir: İlme'l-yakîn, ayne'l-yakîn, Hakke'l-yakîn. Her üç yakîn makamında da (mecâzen ve faraza) iç içe girmiş yüzer (yani pek çok) mertebe vardır. Bu yüzer mertebe için, geçilmesi gereken "ilâhî esmâ" da denilebilir. Yüz, rakamı esmâ-yı ilahiyenin tamamlanmış halidir. Böylece üç yüz denizden geçmek, üç yakîn mertebesinden veya başka bir ifadeyle üç tevhid mertebesinden (tevhid-i esmâ, tevhid-i ef'âl, tevhid-i sıfat) geçmek anlamına da gelecektir. Bu makamların ötesinde "aşk şehri", yani, zat tevhidinin tahakkuk ettiği "ahadiyet" makamı vardır.

Ancak, bu şehre giderken yolda "yedi tamu" (cehennem) bulunmakta olup bunların her birine uğranılması gerekmektedir. Tamunun özelliği, "ateş"ten yaratılmasıdır. Diğer taraftan Tamu, nefsin ıslahı için insanın geçmesi gereken bir makamdır. "Yakıcı" özelliğinden ötürü korkunçtur. Bununla birlikte, nefsin özelliklerini de yakıp temizleyeceğinden dolayı, sâlik buradan da geçmek zorundadır. Cehennem bir nev'i benliklerin temizlendiği yerdir. Orada kirlilerden, vahdeti örten bulaşıklardan arınan kişi, "benliğinde bir başka ben" bulacak, başka bir vücûtle var olacaktır. Fakat evvela yedi nefsi özelliği açığa çıkarmalı, tamuda yakılması gereken sıfatlarını tanımalı ve bunları yakıp kül (kül= yok) etmelidir:

Hülâsa, âşık ve ârif Hak yolcularının cehennemi, celâl terbiyesi yahut ilâhî belâ imtihanından başka bir şey değildir. Bu belâlar insana zâhirden ve bâtından hücum edecek, insan da bunlardan geçmek zorunda kalacaktır.

XVII. Asırda yaşayan Bayramî azîzlerinden Bolulu Himmet Efendi, "Âdâb-ı Hurde-i Tarikat" adlı eserinde, sülûkunu tamamlayamayan sâlikin celâl terbiyesinden geçirileceğini anlatırken Tapduk Emre ile Yûnus arasında geçen tekkeyi terk etme hadisesinden hareketle şöyle bir yorum yapar:

"Yûnus'un Tapduk Emre hizmetinde iken dağdan odun getirmeğe gidip, şeyhimin ocağına eğri odun yaraşmaz, diye doğrusunu ararken, dağdan gelip, şeyh:

-Niçin geç geldin, diye azim celâl edip, Yûnus dahi, benim istikametimden şeyhin haberi yok, diye gece olunca kaçıp üç günden sonra aslın duyup yine gelmesi gibidir. Zira, azîzlerin Celâl ile terbiye ettikleri Cemâl ile terbiye ettiklerinden menzil ü maksûda tez yetişirler."²

Yedi Tamu'da yangıl her birinde kül oğıl
Vücûdun anda kogıl ayruk vücûd bulasın

² Bkz. Meliha Tapsız, *Bolulu Himmet, Divân, Manzum Tarikatnâme, Adâb-ı Hurde-i Tarikat*, (Basılmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995, s. 165.

"Yedi tamuda yan, her birinde kül (yok) ol. Başka (ilâhî) bir vücûd (benlik) bulmak istiyorsan, vücûd (benlik)unu yedi tamu(yedi yokluk makamı)da bırak!"

Bilindiği üzere, Tamu, ateşten yaratılmıştır. Yedi kapısı/makamı vardır. Onun bu özelliği, İnsândaki yedi önemli nefsanî hasletten kinâyedir. Kin, kibir, şehvet, riyâ, yalan, hased, gıybet vs. gibi hasletler...Bunları terk etmeden, aşkın hakikatının tecellî etmesi mümkün değildir. Nefsin hasletleri/vücûdları yakılıp yok edildikçe bunların yerine insana yeni bir vücûd verilecektir. Böylece yeniden ve aşk ile inşa olunacak olan benlik, "Aşk şehri"(ahadiyet makamı)ne dönüşecektir.

Hakikatdır Hak şârı yididür kapuları

Dergâhında yüz dürlü gerek kudret göresin

"Hak şehri, hakikattir. Yedi kapısı vardır. Buradan girip Hakk'ın dergâhına (dergâh=şehrin içi, Hakk'ın huzuru, Hakk'ın birliği) ulaşabilirsen, Onun yüz türlü/çeşit çeşit kudretinin tecellîlerini görürsün."

Hakikat şehri, varlığı kendisinde toplayan hakikî vücûdun (ahadiyet sahibinin) makamıdır. Yedi kapı, nefsin yedi merhalesidir. Yedi kapılı (kale) şehir, insan vücudunun haricinde değildir. Yûnus Emre, bu kale şehir metaforunu başka şiirlerinde de zikreder. Burada eski kale şehirlerin dört köşesinin duvarlarla çevrili ve çeşitli noktalarında kapılarının olmasından hareketle, dört unsurdan mürekkep insan vücudu kaleye, bu kalenin yedi kapısı, nefsin yedi merhalesine benzetilmiştir. Sâlik bu yedi kapıdan girip nefsin hakikatine yol bulursa, pek çok tecelliyâta uğrayacak, Allah'ın varlıkta sergilediği türlü hikmetlerini kendi nefsinde seyredecektir.

Sâlikin hakikat şehrine ulaşırken, yolda geçmesi gereken yedi makam (tamu/kapı/ejderha) şunlardır:

Evvelki kapısında bir kişi durur anda

Sana eydür teslim ol gel miskinlik bulasın

"Hak şehrinin evvelki (ilk, taşra) kapısında biri kişi durur. Sana, gel, teslim ol, miskinlik bulursun, der."

Hak şehrinin giriş kapısında duran kişi, "nefs-i emmâre" veya başka tabirle insandaki kin, şehvet, yalan, riyâ ve riyaset gibi "şeytanî" sıfatlardır. Miskinlik, (meskenet), yoksulluk, fakirlik anlamında bir kelime olup burada adeta, "huzur ve sükûnet bulmak" anlamında kullanılmaktadır. Emmâre nefse uyan kişi, geçici bir huzura ve zevke eriştiğini sanmakla birlikte bu "geçici huzur ve zevk", nihayet, o kişinin perişan olmasına sebep olacaktır.

İkinci kapısında iki arslan vardır anda

Niçeleri korkutmuş olmasın kim korkasın

"Hak şehrinin ikinci kapısında iki arslan vardır. Bunlar pek çok kişiyi korkutmuştur. Sen kesinlikle korkmamalı, üzerlerine gitmeli, onlarla mücadele etmelisin."

İki arslan, kibir ve gazap sıfatlarıdır. Seyr ü sülûka giren kişinin nefsi özellikleri, zikrin şiddetiyle ortaya çıkar. Bunlar levvâmede yani, kendisini kınama özelliğine sahip nefiste arslan ile remzedilen kibir ve gazap sıfatlarıdır. Her iki sıfat da arslana aittir. Salik bu iki sıfatını terbiye ederken korkuya kapılmadan kendisinden emin olarak mücâhedesine devam etmelidir. Esasen insana ait bütün hayvanî sıfatlar, tevhîd, mücâhede ve riyazetle terbiye edildiği takdirde olumlu hale dönecektir. Nitekim sülûk neticesinde, kibir Kibriyâ'ya, ilâhî heybete; gazab da ilâhî adalete dönüşecektir. Bilindiği üzere Muhammedî nûr (Muhammedî maya) için erenler aynı zamanda "tevhîd-i adl" tamlamasını kullanmaktadırlar.³ Adl, doğru hüküm vermek, bir şeyin değerini ortaya

³ Bu tabir için bkz. Eroğlu Nuri, *Tasavvufa Dair*, (haz.: Mustafa Tatcı), Ankara 2003.

koymak, eşitlemek, haksızlığı gidermek, eğip bükmek gibi anlamlara da gelmektedir. Gazab halinde doğru hüküm verip bu sıfatı kontrol altına alan; kibir halinde de tevazuya bürünüp Kibriya olan Allah'a sığınan kişi, iki arslandan kolaylıkla geçer, selâmete çıkar. Aynı semboller Niyâzi-i Mısrî'de de geçer:

Kıbâb-ı Hak'da mestûr olan erler
Sıfât-ı halk içinde görünürler
Ne doğarlar ne dolunurlar anlar
Hakikat ehlinin olmaz nişânı

Gazab şehvet iki ayakdır anlar
Binip üstünde seyyâh oldu cânlar
Bularla çıkdılar arşa çıkanlar
Hakikat ehlinin olmaz nişânı

Ne kim âfâkda hor görmezse ârif
Vücûdundan da olmaz anı sârif
Anınçün der bunu ehl-i maârif
Hakikat ehlinin olmaz nişânı

Yûnus'a dönelim:

Üçüncü kapısında üç evren vardır anda
Sana hamle ederler olmasın kim dönesin

"Hak şehrinin üçüncü kapısında üç evren vardır. Sana hamle ederler. Korkup sakın geriye dönme!"

Evren, ejderha anlamındadır. Evrenin yedi başı vardır. Nefs ve nefsin yedi sıfatı için zikredilen bir remizdir. Yûnus aşağıdaki beytinde, yedi başlı evrenin üç başından bahsetmektedir: Riyâ, hased ve dünya (mâl, tul-ı emel) sevgisidir. Seyr ü sülûk sırasında tevhidin şiddetiyle bu üç nefsi haslet de ortaya çıkacak, başka bir tabirle yedi başlı bir ejderha olan nefs-i emmâre, üç özelliğini/başını daha gösterecektir. Gönüle sâri olan bu nefsi hasletlerin terbiye edilmesi hiç de kolay değildir. Bir Yûnus takipçisi olan Niyâzi-i Mısrî, bir manzumesinde Yûnus'un söylediklerini teyid eder gibidir:

Bu dünya yedi başlı bin dişli bir erkamdır
Her başda bin ağzı var her lokması âdemdir
Zehridir anın tiryâk, tiryâkı dahi semdir
Her şerbeti kim içsen şerbet değil ol demdir
Hakdır bu sözüm hakla inkârına dayanma
Gerçeklere teslim ol her sözü yalan sanma

Mât oldu nice şâhlar bu dünyanın elinden
Doymadı biri bunun câhından u mâlından
İbret alabilirsen al mâh ile sâlınden
Gör nice döner tiz tiz her birisi hâlinden
Hakdır bu sözüm hakla inkârına dayanma
Gerçeklere teslim ol her sözi yalan sanma

Hak âşıkları nefs-i emmâreden korkmazlar! Mücâhedeye ve zikr-i dâimîye sarılan ve bunlardan güç alan Hak sâlikleri riyâ, hased ve dünya sevgisi gibi duygularını İbrahim Edhem gibi "terk vurarak" bertaraf ederler.

Dördüncü kapısında dört rehber vardır anda
Bu söz sana rumûzdur gör kim delil bulasın

"Hak şehrinin dördüncü kapısında dört rehber vardır. Bu söz sana rumûzdur. Anlamak için delilini bilmek gerekir."

Bazı nüshalarda rehber kelimesi yerine "Pirler" kelimesi kullanılmıştır. Pirler de rehber (yol gösteren)ler gibi değerlendirileceği için, anlamda değişme söz

konusu değildir. Dört rehber (pîr), Hz. İbrahim kıssasında zikredilen "dört kuş"tan kinayedir.

Bu kuşlardan tâvûs ziyneti ve gösterişi; karga dedi kodu ve hırsı, horoz şehveti; güvercin hevâ ve kararsızlığı temsil eder.

Tevhîd yoluna yönelen kişi sırf irfana meyledip vahdet sırlarının sadece ârifi olursa, o kişi nefesine galip gelemeyiz. Nefsin ruha dönmesi için irfânla birlikte mücâhedeye önem vermek, mücâhede ve zikri birlikte yürütmek gerekir. Böyle olursa, nefsin gösteriş, hırs, şehvet ve kararsızlık gibi dört ana özelliği ruha teslim olup sülûkta insana olumlu olarak geri döner. Aksi halde zikrin gücüyle beslenen bu dört kuş (nefs) insanın yoldan çıkmasına sebep olacaktır. Yûnus'un "delil bulasın" dediği, sülûk sırasında bu kuşların enfüsümüzdeki temessülâtından ötürüdür. Yoksa dil ile "ben gösterişten hoşlanmam, bende şehvetten eser yok vs." demenin hiçbir anlamı yoktur. Ayrıca bilinmelidir ki, bu kuşlar kesilse de ölmez. Ancak ıslah edilir! Hz. İbrahim, sülûkunda, bu kuşların geri döndüğünde terbiye edilmiş olduğunu görmüştür. Yani O, nefsinin terbiyeden geçtiğini kalben mutmain olarak anlamıştır.

Hak sâliklerinin nefsinde bu kuşların hangisi galipse, hakikî rehber olan mürşid-i kamil, ona göre bir reçete sunar. Hülâsa, İbrahim Edhem'e uygulanan reçete Yûnus'a uygulanmayabilir...

Beşinci kapısında beş ruhbân vardır anda

Dürlü metâ'lar satar olmasın kim alasın

"Hak şehrinin beşinci kapısında, beş ruhban (perî) vardır. Sana kıymetli (görünen) şeyler satmaya kalkarlar. Yoluna devam etmeli, sana teklif edilen bu kıymetleri kesinlikle almamalısın!"

Beyitteki "beş rûhban" bazı yazmalarda "beş perî" şeklinde yazılmıştır. Her iki kavram da Yûnus'un meramına uygundur. Perîler, cin nev'i, gözle görünmeyen bedensiz varlıklardır. Sülûkta özellikle beşinci esmâda (Hayy) bulunan sâlikin zikir ve riyazet neticesinde hiss-i müşterekleri (görme, duyma, koklama, tatma, dokunma hassaları) açılabilir. Bu beş hassanın enfüsü tezahürleri "hayâl, fikir, akıl, hıfz, zikir kuvveleri"nden ibarettir. Zâhiren ve bâtinen bu hassa ve kuvveleri açılan insan, bedensiz varlıkların âlemine kolaylıkla intikâl edip, cinler âlemine girme, eşyada tasarrufta bulunma, zaman ve mekânı aşma gibi olağanüstü halleri gerçekleştirebilir. Bütün bu olağanüstü gibi görünen haller "runbanlar" tarafından da gerçekleştirildiği için Yûnus'un "perîler" veya "beş ruhban" demesi, maksadı değiştirmeyecektir. Neticede ruhbanların gösterdikleri istidrâç nev'i hallerin kaynağı da cinlerden başka bir şey değildir.

Hasıl-ı kelâm sâliklerin seyr ü sülûkları sırasında karşılıklarına çıkacak olan ilâhî çeldirici ve engellerin en zorlularından birisi de, işte bu perîler(huddem)dir. Bu noktada sâliklere teklif edilecek olan cin (manâ, ruhban, huddem, istidrâç) ilmi veya maddenin özelliklerini değiştirmeye yarayan simyâ ilmi, sâliklerin ayağının kaymasına (mezleke-i akdama) sebep olur. Yolda ikrâm gibi görünen bu tuzaklar, Hak ehlinin yetiştirilmesi içindir.

Aldanan yolda kalır, aldanmayan hakikate doğru yol alır...

Altıncı kapısında bir Hür oturur anda

Sana eydür gel berü olmasın kim varasın

"Hak şehrinin altıncı kapısında bir Hürî oturur. Sana, beri, yanıma gel der. Kesinlikle buna aldanmamalı, yoluna devam etmelisin!"

Seyr ü sülûk esnasında düşülecek olan en önemli tuzaklardan birisi de insanda çeşitli ilim ve irfanın tecellî etmesidir. Hürî, ilim ve irfanın manevî sûretidir. Bursalı İsmail Hakkı Hazretleri ilimleri altıya ayırır:

"İlm-i kesbî ilm-i fitrî ve ilm-i zevkî. İlm-i zevkî de üç kısımdır: İlm-i efâli ilm-i sıfâtî ve ilm-i zâtî. Mecmû-ı ulûm altı aded olur

İlim ve irfan, insanın, Hak ve hakikati "biliyorum" zannına kapılmasına sebep olur. İlim suretâ Hürî gibi güzeldir amma, insanın yanılmasına, hüsni-mutlak olandan sapmasına sebep olabilir. Bu manâ Hürîleri (bilgileri) Hak yolunun en büyük tuzaklarıdır. Hülâsa, ilim ve marifet, fenâ yolunda "gör-geç" makamından ibarettir.

Çün kim anda varasın ol Hürîyi alasın
Bir vâyeden ötürü yoldan mahrûm kalasın

"Hak şehrinin altıncı kapısına varıp teklif edilen Hürî'yi alırsan, manâ yolunun kazancı (kârı, nasibi her halde bu olsa gerek) diyerek hakikat yolundan mahrûm kalırsın!"

Gerek kesbî ve gerekse zevkî hiçbir bilgi insana Hakk'ın hakikatini öğretmez. Hak ve hakikat, yokluğa talip olanlarda tecellî eder. Varlığa, bir kâr ve kazanca tâlip olan kişiler, yolda kalmaya mahkûm ve mecburlardır. Hak ve hakikat, aşk ve irfan yolundan öte, yoklukta, zillette ve melâmette tecellî edecektir.

Yidinci kapısında yediler oturur anda
Sana kurtuldun derler gir dost yüzün göresin

"Hak şehrinin yedinci kapısında yediler oturur. Sana, "kurtuldun, gir, dost yüzünü görebilirsin" derler."

Hakk'a ulaşmak için yedi nefis merhalesinden geçmek gerekir. Her nefis makamının bir letayifi vardır. Bu merhaleleri aşan kişi Osman Kemâlî'nin, "Cismim Ruh'a döndü Elhamdülillâh/Her şey fenâ bulur Bâki'dir Allah" dediği gibi nefisini ruha, ruhunu Hakk'a döndürmüştür. Yine, yedi nefis makamının yedi ayrı yakîni, yedi rengi, yedi seyri, yedi tavrı, yedi hâli vardır...

Diğer taraftan ricâl-i gaybın içindeki kırklardan sonraki taifeye yediler denir. Kırklar celal, yediler cemâl taifesidir. Sülûkda çokluktan birliğe doğru inilirken sâlikin yolu evvela kırklara, sonra yedilere, sonra üçlere uğrar. Esasında bu hal, tevhîdi anlamakla ilgilidir. Eskişehirli Mehmed Sadık Halvetî (ö. 1922) bu hakikate işareten şöyle demektedir:

Kırklarla halvete girdik
Yedilerle sohbet ettik
Üçlerle birliğe yettik
Biz Şabânî bülbülüyüz
Vahdet bağının gülüyüz

Bütün bu bilgiler ışığında şu söylenebilir: Yûnus'un sülûkunda bahsettiği yedilerin oturduğu yedinci kapı, esasen yedi nefis merhalesinin ve bu merhalelere ait, letayif, tavır, yakîn, renk gibi hususların hepsini kasdetmektedir. Kırklardan yedilere inen, celâlden cemâle intikal etmiş ve "hayat, ilim, iradet, kudret, semî, basar, kelâm, tekvîn" gibi sekiz ilâhî sıfatla vasıflanmıştır. Artık bu sıfatların tecellî ettiği kişiden gören, duyan, yürüyen varlık Hak'tır. Bu makam cem' makamlarının tamamlandığı yerdir:

Çün içerü giresin dost yüzünü göresin
Ene'l-Hak şerbetini dost elinden içesin

"İçeri girince dost yüzünü görürsün. "Ene'l-Hak" şerbetini dostun elinden içersin."

Yûnus bu şiirini cem' makamını idrâk edip farka gelince söylemiştir. Şiir aynı zamanda, Yûnus Emre'nin yetiştiği erkânın nefsi tasfiye usûlünü benimseyen mesleklerden olduğunu da göstermektedir. Bu usûlü benimseyen meslekler, sâlikini yedi esma tâlim eder, esmâ tecellîleri tamamlandığında sâlik tevhîd makâmına (esmânın müsemmâsına) yükseltilir. Bu umumi uygulamanın yanında, söz konusu erkânlarda sâlikler bazen de bir müddet esma ile götürülüp sonra müsemmâ telkin edilerek sülûk ettirilebilir. Kısa bir zamanda doğrudan müsemmâ telkiniyle irşâd edilen sâlik çok nadirdir.

Bütün usûllerin uygulaması salikin kabiliyetiyle ilgilidir. Onu üstâd bilir...

Yûnus'un bu sülûknâmesi de, Onun umumi olan bir yöntemle, esmayı tamamladıktan sonra tevhîd makamlarına yükseltildiğini, esmanın müsemmalarını bilahire yaşadığını seyr ü sülûkunu bu şekilde çıkardığını göstermektedir. Zaten menakıbından da anlaşılacağı gibi Yûnus 30-40 sene tevhîd, tehlîl, evrâd, ezkâr ve hizmet içinde bulunduğu halde, kendisinden habersiz olarak ve fakat teslimiyetinden de hiç bir şey kaybetmeden yaşamıştır. Bu usûl onun, içten içe aşk ve irfan ile donanmasını sağlamıştır. Bir gün, hiç ummadığı bir zamanda, yolda rastladığı iki kişinin ve kendisinin dualarıyla inen dört irfan sofrası kendisinin uyanmasını sağlamış ve yine, kendisine o ana kadar yüklenen esma, birden müsemmayâ dönüşmüş esmâ, ef'âl, sıfât ve zât birliğinin sırları gönül âleminde yüz göstermiştir. Tevhîd-i zât veya cem' idrâki bu son merhalede oluşacaktır. Hallâc-ı Mansûr'un meşhur "Ene'l-Hak" sözü, cem'(zât tevhîdi) idrâkinin remzî bir ifadesidir. Hak ve hakikat bilinci burada tahakkuk eder.

Ancak unutulmamalıdır ki, tevhîd-i zâtide yaşanacak olan cem' hâli, esasen ulûhiyetin hakkıdır. Bedenli varlıkların Hakk'a en yakını olan insan, bu makama muvakkatan getirilir. Kendi varlığının Hakk'ın vücûdundan ayrı olmadığını anlayan sâlik, geri dönüp kulluk elbisesini tekrar giyer. Bu noktada erenler, "Allah Allahlığını kimseye vermez" demişlerdir.

Hülasa cem idrâki, insanı kesretten vahdete yükseltecek, o kişi, ahadiyyette karar kılacaktır. Cem', bekâ mertebelerinin ilk basamağıdır. Bu makamda kişinin kendi nefsinde Hak zâhir, halk bâtin olur. Bu makamı bildiren, Kur'ân-ı Kerim'in "*O kullarının yaptıklarını görendir.*" (Şûra 42/27.) âyetidir. Kezâ, Hz. Peygamber'in, "*Kulunun lisânından söyleyen işiten ve şükreden Allah'tır*" hadis-i şerifi de cem'i bildirir.

Bu makamda, eşyâ Hak'ta bâtin olur. Şöyle ki, eşyâ, ekvân (yani kevinler) denilen tüm evrenin sûretleridir. Bu, aynı zamanda bir insanın gözlerini yumduğunda eşyânın sûretlerinin zihninde bâtin olması gibidir. Yani eşyâ, Allah'ın ilminde bâtin olur, zâtullah zâhir olur.

Bu makâm sahipleri eşyâya, yani ilahî suretlere baktıklarında, ne hüküm zâhir olursa, cümlesini Hakk'a isnat ederler. Tevhîdin bu makamı, gerçekte makam değil, belki bir istiğrak hâlidir. Bu makam sahibinde şuhûd ve zevk sebebiyle Hak kemâliyle zâhir ve eşyâ Hakk'ın zâtında bâtin olur. Bu, aynı, bir gölgenin vücûdu olmayıp, ancak göze bir karaltı gibi görünmesidir. Bunun gibi, halkın, yani yaradılanların da gerçek vücûtları olmayıp yalnız ilimde olan bir şeydir. Bu makâma kurb-ı ferâiz makâmı da derler."

Bu durak hakikatte bir makam olmayıp fenâ ile bekânın berzahı (geçit yeri)'dir ki, mürşid-i hakikî sâlik burada çok tutmayarak makamını değiştirir. Mürşid eğer kâmil olmazsa, sâlik burada ilhad ve zendekaya düşer. Asıl maksad olan kemâl derecesine varamayarak yarı yolda mahrum kalır. Bu mertebe hakkında Kur'ân-ı Kerim'de, "*Sarhoş olduğunuz vakit namaza yaklaşmayın.*" (Nisâ 4/43) ve "*Şüphesiz sen de öleceksin, onlar da ölecekler.*" (Zümer 39/30) âyet-i kerimeleri gelmiştir.

Çünkü insan, sûrette bile kendini bilmeyecek kadar sarhoş olsa ibâdete yanaşamaz. İbâdet, fark (ayrılık) yeridir. Sekr (sarhoşluk) ise, iki esasa dayanır: Birisi maddî sarhoşluk, birisi de mânevî sarhoşluk. Mânevî sarhoşluk, insanın vücûdunu tamamen Hak'da ifnâ edip Rahmânî cezbe tecellî etmesi neticesinde beşerî varlığından çıkıp kendisini fark edemeyecek hâle gelmesidir. Sâlik o zaman tabiatıyla fark makamı olan ibadet erkânını yerine getirmeye kuvvet bulamayacaktır. İşte bu gibi sâlikler mürşitleri tarafından mâzur tutulurlar...

Hak ârifi Niyâzî-i Mısırî de kendi sülûkunda yaşadıklarından kinaye bu makam saliklerinin halini ifade ederken şunları söyler:

Gitdi kesret geldi vahdet oldı halvet dost ile
Hep Hak oldı cümle âlem şehri ü bâzâr kalmadı

Din diyânet âdet ü şöhret kamu vardı ye
Ey Niyâzî n'oldı sende kayd-ı dindâr kalmadı

Anlaşılacağı üzere sūfî, cem' makamında, yani aşk ve vuslat halinde gayr-ı irâdidir. Hallâc'ın, "Sana şaşıyorum, beni benden aldın sende fânî kıydın. Beni kendine o derece yaklaştırdın ki, seni ben zannettim." şeklindeki sözleri gayr-ı iradiliğin çok açık bir örneğidir.

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere, cem'in en belirgin özelliği sekr (manevî sarhoşluk)'dir.

Şu didüğüm kelecî vücûddan taşra degül
Tefekkür kılurısan cümle sende bulasın

"Bu söylediğim sözlerin hakikati, kendi vücûdunun dışında değildir. Düşünürsen, bütün bu sırları kendi vücûdunda bulursun."

Yûnus işbu sözleri Hak varlığından eydür
İsterisen kânını miskînlerde bulasın

"Yûnus bu sözlerini Hakk'ın varlığından (Cem' makamından) söyler. Hakikatini bilmek istersen miskînlerde (yokluk ehli olan- kişilerde) bulabilirsin."

Nihayet bu sözler fenâ (yokluk) makamına ulaşmış, fark ve cem' bilincini yaşamış bir erenin sözleridir. Tâlipler, manevî yolculuğun hakikatini anlamak için Yûnus Emre gibi miskînler (yokluğa ulaşmış olgun insanlar)'in eteğine yapışmalı, yolundan gitmelidir.

KAYNAKÇA

EROĞLU Nuri, *Tasavvufa Dair*, (haz.: Mustafa Tatçı), Ankara 2003.

TAPSIZ, Meliha, *Bolulu Himmet, Divân, Manzum Tarikatnâme, Adâb-ı Hurde-i Tarikat*, (Basılmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995, s. 165.

TATCI, Mustafa, *Yûnus Emre Divânı*, c. II, MEB Yayınları, İstanbul 2005.